

Småland ACC. N.R. M. 8389: 1-14. Anskriften meddelade
Landskap: Västergötland Upptecknat av: Fingel Johansson
Härad: Vartofta, Västbo Adress: Bygget Ljövåra Värmland
Socken: Ljövåra, Västbo Berättat av:
Uppteckningsår: 1942 avskrivet Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hur västgötarna sätta märke i benen
i Ögymnastiken och Vårkåpor.

(L. u. f. 24)

(av S. K. Fridén, Vartofta)

Belönad med 1:a pris i Ögymnastikens
Läroplan "Seder och bruk" vid tiden
märk. 1216. sid. 1-12

Lärare från Annäskolms kvarn
Tommas mässenatten, tron. sid. 13-14.
Bergafors.

Skriv endast på denna sida!

Avskrift.

ACC. NR. M. 8389:1.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1
Detta krafter hos människor och
husdjur beror på benens mörk, är
en gammal åsikt och tro som
ännu omfattas av en del allmogefolk.
Ju rikligare mörk individen har,
desto kraftigare är den och tvärton.
För att bli stark gäfler det således,
enligt denna tro, att föräta sin
mörk. Detta anser man kunna ske
bland annat genom att förtära
de slaktade djurens mörk, en
uppfattning som leder sitt ut-
språng långt tillbaka i tiden
och som man i vida kretsar
ännu är angelägen att tillämpa.
Under vissa tider av året och
särskilt under våren känner
den jordbrukande allmogeen

2
sig mera vara av behov av ökad
kraft för sig och sina dragare
för att i rätt tid kunna utföra det
ihållande ansträngande värbeket
med de tunga jordbruksredskapen
i den lösa jorden. Därför måste
de vid vårens inkrast, såsom
det heter på allmogespråket, sätta
märke i benen och således öka sin
styrka. Denna angelägenhet tager
sig uttryck särskilt på tvänne
sätt utom det ovannämnda
nämligen genom äggmåttides
och bruket av värbakar.

Dagen 1 maj har såsom vårens
egentliga begynnelse mårsett som
en "lätthärda" (lätthelg.) d. v. s.
en helgdag av underordnad

betydelse som, även om en del göro-
mål verkställets, dock fått en viss
prägel av festlighet. Tydligen är
detta förhållande en kvarleva från
ten- och salskiftets dagar, då gårdar-
na lågo tätt ivis varandra i
byalag. Den dagen hålls alltid
bystämma eller "grannabacke",
därvid byalagets gemensamma
angelägenheter rörande hägnader,
vallgång, brukning och såd m. m.
avhandlas. Efter stämman
samlades bysammans i åldersammans
hem till samkväm, där festglädjen
"skod högt i tak".

Ännu förekommer denna sed i
byar där gårdarna ligga mera
samlade och vilka äga gemen-

4
samma jordas s. k. allmänningar.
I den lilla Mularys by på Gerum-
bergets sluttning men även i andra
byar väljs bönderna ännu sin
"aldersman" och hålla traditionellt
sin byastämman varje år den 1 maj,
även om bykärnet och bytrummans
kommittéer bruk. Kallelse till
stämman sker på ordes som
går från den ene till den andre
i bestämd ordning. Där avgöres nu
breiden om utarrendering, skogs-
plantering, delning av arrendemedel
m. m. å allmänningarna.
Vid stämman avslutande stiger
aldersmannen upp och säger:
"Ni följer jag med mig hem."
Denna inbjudning mottages,

och där väntas ett rikligt dukat
bord med goda och stärkande rätter,
främst de traditionella
majäggen, vilka man låter sig
väl smaka, ty det gäller denna
dag sätta märke i benen.

Festen vara till från på små-
timmarna, och samtalet som är
livligt rör sig mest om de tecken
man iakttagit och vilka för-
båda den kommande våren
och årsväxten.

Med tanke på att sätta märke i
benen spisas i de flesta allmoge-
hemmen den 1 maj en bastant
äggmål som frukost, då liksom
vid påskdagens frukost serveras
till varje familjemedlem ett flertal

hårdkakta ägg, till kvinnan minst
tre och till karlen minst fem stycken,
som denne på en tallrik själv
hackar tillsammans med en rikligt
tilltugen smörklick. Denna bland-
ning jäntes riktkrös, mjölk eller
kaffe och i en del fall även en
sup utgör frukosten vilken san-
nerligen är en måltid som "ger
bestånd" och om vilken man
är förvissad att den sätter mörk-
benen. Gästfriheten är den dagen
större än vanligt. Kommer man
då på besök hos en bekant allmog-
man, kan man vara viss om,
att man ej får gå ofästad
därifrån. Ofta bjöds numera på
äggstoddy som ersätter den för-

brakliga supen och smörgåsen.
Taddyn tillredes av tvänne äggulor
och strösocker, vilka omrörs tills
massan höjt sig och nästan
fyller glaset. Däri hålles sedan
konjak, varefter skålas och dricks
med ämseridiga välönskningar om
en lycklig vår. Öfven detta sätt att
då festa benämner folket att
"vätta mäs i benen", varmed det
menas att föröka sin kraft.
Redan vid julen har allmogens sina
tankar riktade på följande års
vårarbete och skörd och vidtoges
därför redan då sina mått och steg
i avsikt att vid våren kunna stärka sig.
Då tillredes vid julbaket en särskild
kaka såsom föreningslänk mellan

7.

det gångna och kommande sködcåret.
Denna kaka som för 30-40 år sedan
tillverkades i nästan varje jordbrukare-
hem förekommer ännu många-
städes och kallas värkaka, emedan
den förvaras till den dag, då vår-
arbetet tages sin början. Den är en
s. k. värkaka och göres av den
deg som tillreds av siktat rågmjöl,
sirup och pomerans samt över-
drages med sirup och äggula eller
smält smör. Kakan göres med
synnerlig omsorg att den må bli
rällyckad, ty detta är ett gott
tecken till ett lyckligt vårarbete.
Det är vanligen mor själv eller
en äldre dotter som anförtras
värmet med kakan. Dess storlek

varieras olika i olika hem, allt efter
det antal vörkarlar och dragare
som skola smaka den. Ofta kan
därför kakan behöva togas ända
till en halv meter i diameter.

Den utsmyckes vanligen med prydda-
der och sinnelbilder, påminnande om
arbetet under våren, och framför
allt med det årtal, under vilket den
gräddats. Under julen får den
intaga en bemärkt plats på
någon hylla, varefter den lägges
i gott förvar, så att ingen obekörig
här komma i tillfälle att beröva
den dess underbara kraft.

Man håller också tillryn över att den
ej skadas. Under vårarbetets första
dag, just då vörkarlar och dragare

10
stå redo att tåga ut på fältet,
skola de först mätta den kraft
värkakan tros kunna skänka,
på det att de som det heter
"ska arka bra". Kakan har torkat
och blivit hård, men ånyo insatt
i ugnen uppmjukas den, och med
högtidlig min räcker man delarna
av kakan till dem som skola utföra
det tunga arbetet. Sedan de lätit
sig, den väl smaka ställes för den
till åkern, där arbetet till en början
går hurtigt och raskt.
Det händer dock ofta, att kakan
kraft viker, och att dragarna,
särskilt oxarna, tröttna och
lägga sig framför den förspända
plojen eller karven. Då skylles

icke på klen utfodring före våren,
utan för trodde man, och de fanns
änna som så tro, att någon illa-
sinnad person kommit i tillfälle
att taga kraften från kakan och
därmed även från dragarna.

Botemedlet är då att ge dessa
"något stulet men av Gueven hem-
buret och så använda piskan.

En person berättade för kort tid
sedan, att hans dragare och övriga
djur blivit genom en lågsinnad
persons tillskyndan "modstulna",
så att oxarna orkade ej draga
och korna lade av mjölken, men
att han kurerade dem genom att
geva dem pulveriserad (oläsligt)
som han tvingats att återbära

Det hjälpte påstod man.
Bruket av vårpaka förskriver sig långt
tillbaka i tiden och tordetroligen leda
sitt ursprung från den avlägsna tid,
då man vid midvinterfesten offrade
till de gamla gudarna. Antagligen
är den en kvarleva av något offer
som ägnades ärnväktens och skördens
gud, men sedan till sättet och änd-
målet förändrats. Då den gamle guden
icke förtärde sin paka, kunde ju
något lämpligare sätt för dess
användning icke utfinnas, tänkte
man än att givas åt dem som
arbetade för skörden och behövde
den däri nedlagda kraften.

Sågner från Arnäs holms kvarn.

"En gång var det en mjölnare som "möt" hela Tomasnäsrenatten, men det skulle han inte ha gjort, sty rätt som det var stannade kvarnen av sin själva och han hade ett farligt berrvär att på den i gång igen. En gång då en man som hade varit hos mjölnaren på arbete och i skymningen skulle gå hem, och på kvarnbryggan mötte han självaste gräfat som kom och åkte efter ett par bockar.

Slamen "Tackade" (= gick inte åt sidan) inte utan det fick gräfat göra. Vid Arnäs holm på kullen söder om kvarnen låg fordom en

74
riddarborg. På borgens ena sida
gick Lävsjöns vågor, och runt den
andra sidan fanns en djup vallgrav,
vars lemningar ännu i dag kunna
iakttagas. Mäktiga adelsmän härskade
där och platsen benämnes ännu riddare-
kullen. Från denna kulle kan man
se en udde i sjön som kallas Trollnab-
ben och där bodde troll. Dessa brukade
stundom hälsa på hos folket i riddare-
borgen och då rodde de över viken
i halmekar. -- I Lävåsaberget
sitter bergaparan och räknar guld-
pengar så att klängen höres vida
omkring."